

EN ENGELSK DIPLOMAT OM JULIKRISEN 1914

TILL 30-ÅRSMINNET AV DET FÖRSTA
VÄRLDSKRIGETS UTBROTT

Av fil. lic., jur. kand. BIRGER SWEDENBORG, Stockholm

DEN engelske ambassadören sir Horace Rumbolds bok *The War Crisis in Berlin July—August 1914*¹ är ett försök att beskriva julkrisen 1914 sedd från Berlin, där han då var ambassadråd. Den har otvivelaktigt stora förtjänster. Stilen är klar, det överväldigande materialet mästerligt ordnat och omdömena måttfulla. När det gäller den aktuella krisen, som började 24 juli, har Rumbold sökt beskriva förhandlingarna mellan stormakterna i form av en dagbok omtalande så vitt möjligt dessa transaktioner den dag de ägde rum. Vad som förlämnar Rumbolds bok ett särskilt värde är att han senare hade tillfälle att på nära håll iakttaga både Weimarrepubliken och Tredje riket. 1928 utnämndes han till ambassadör i Berlin, vilken post han lämnade maj 1933, tre månader efter Hitlers makttillträde. Själv skriver han i förordet, att han hade tillfälle iakttaga kontinuiteten av de Bismarckska metoderna hos de tyska regeringar, som voro ansvariga för kriget 1914—1918 och 1939. I några träffande satser karakteriserar han kejsardömet, Weimarrepubliken och Tredje riket. Under kejsardömet hade tyska folket full yttrandefrihet, rättsväsendet stod mycket högt, och förvaltningen var hederlig och effektiv. Nationens stora massa accepterade den traditionella preussiska militarismen. Weimarrepubliken mottogs motvilligt av en ansenlig del av tyska folket. Den hade inneboende svagheter redan från början, och den parlamentariska regimen med sin mångfald partier accentuerade dessa. Under den successiva ledningen av två verkliga statsmän, Stresemann och Brüning, som i vissa avseenden voro goda europeer,

¹ *The War Crisis in Berlin July—August 1914*, by Sir Horace Rumbold. Constable and Company Ltd, London 1940.

sökte republiken befria Tyskland från vad den betraktade som Versaillesfredens orättvisor. Men utvecklingen gick för långsamt för ungdomen, och så bereddes vägen för Tredje riket, om vilket en diplomat i Berlin 9 månader efter Hitlers makttillträde yttrade: »Detta är icke ett normalt civiliserat land, och den tyska regeringen är icke en normal civiliserad regering och kan icke behandlas som en sådan.» Rumbold tillägger för sin del, att nazistregimen appellerat till och exploiterat de sämsta egenskaperna hos den tyska rasen.

I förordet lämnar Rumbold en redogörelse för sina källor. Främst bland dessa märkas *British Documents on the Origins of the War 1898—1914*, utgivna av G. P. Gooch och Harold Temperley, vol. X, del 2, och vol. XI, och *Die Deutschen zum Kriegsausbruch 1914*, utgivna av greve Max Montgelas och professor Walter Schüeking 1927. Av arbeten, som speciellt behandlat julikrisen, har Rumbold använt *The Outbreak of the War of 1914—18*, av sir Charles Oman, *The History of Twelve Days, July 24 to August 4, 1914*, av J. W. Headlam, och *The Thirteen Days July 23 to August 4, 1914*, av William Archer. Varken Oman, Headlam eller Archer befunno sig emellertid i Berlin under krisen och ha ej heller haft tillgång till den tyska dokumentinsamlingen. Av stor betydelse har även varit Theodor Wolffs *The Eve of 1914*. Wolff var chefredaktör för *Berliner Tageblatt* 1906—1933 och stod i nära förbindelse med tyska utrikesdepartementet. Bland memoirsamlingarna märkas främst *Greys Twenty-five Years 1892—1916*, *Winston Churchills The World Crisis*, belgiske Berlinministern baron Beyens *Deux Années à Berlin*, *Paléologues La Russie des Tsars pendant la Grande Guerre* och Tirpitz' *Erinnerungen*. Av dessa citerar Rumbold särskilt Tirpitz, emedan han var den mest betydande personligheten i tyska regeringen vid denna tid.

Rumbold tillträdde sin post som ambassadråd i Berlin december 1913. 23 juni 1914 avreste han i sällskap med sin chef sir Edward Goschen till Kiel för att närvara vid det där pågående engelska flottbesöket. Om stämningen vid detta skriver han, att den var god, vilket han tillskrev att pressen ej sökte ge det någon politisk betydelse utan betraktade det som en vanlig hövlighetsvisit. Söndagen 28 juni reste Goschen på semester till England, medan Rumbold återvände till Berlin för att fungera som chargé d'affaires. Vid ankomsten till Berlin möttes han genast av underrättelsen om mordet i Sarajevo på österrikiske tronföljaren Frans Ferdinand och hans gemål. Dagen därpå avlade Rumbold ett kondoleans-

besök hos österrikiske ambassadören greve Shögyényi, hos vilken han träffade tyske generalstabschefen greve Moltke. Shögyényi, som stod i begrepp att lämna den post han innehaft i 20 år, verkade mycket deprimerad. Han medgav, att det icke existerat någon tillgivenhet mellan kejsar Frans Josef och ärkehertig Frans Ferdinand, men mordet måste djupt smärta den åldrige monarken. Rumbold fann emellertid, att Shögyényi personligen visade sig föga berörd av Sarajevotragedien, vilket han ansåg bero på ungrarnas (Shögyényi var ungrare) ovilja för att ej säga hat mot den mördade tronföljaren. Han citerar härefter några depescher som visa, att man i Ryssland och Italien, sedan den första förskräckelsen över mordet lagt sig, kände lättnad över att en så farlig personlighet röjts ur vägen, medan man i Rumänien, där man betraktat honom som förkämpe för den rumänska minoriteten i Ungern, betraktade hans död som en stor olycka för Österrike. 30 juni besökte Rumbold tillförordnade tyske utrikesministern Zimmermann, som uttalade som sin övertygelse, att Sarajevomordet var ett verk av anhängarna till ett Storserbien men likväl medgav, att den serbiska regeringen icke kunde klandras. I en depesch 3 juli redogjorde Rumbold för intrycket i Tyskland av mordet. Han betonade det intima förhållande, som rått mellan kejsar Wilhelm och Frans Ferdinand, som nyligen träffats i Konopischt i Böhmen, men frågade sig, om det i längden inom trippelliansen funnits rum för två så utpräglade personligheter. Man följde uppmärksamt Österrikes hållning, då man föga betvivlade att Sarajevomordet planlagts i Serbien.

Söndagen 5 juli mottog kejsar Wilhelm i Potsdam greve Shögyényi, som till honom överlämnade ett autografbrev från kejsar Frans Josef och ett memorandum av österrikisk-ungerska regeringen. Båda dokumenten hade anlänt till Berlin kvällen förut med utrikesministern greve Berchtolds kabinettschef greve Hoyos. Berchtolds memorandum, som utarbetats före Sarajevomordet, framhöll, att Rumänien ej längre kunde påräknas som centralmakternas bundsförvant, varför i stället Bulgariens vänskap borde eftersträvas. Det hade försetts med en mot Serbien riktad slutkläm. Frans Josef betonade i sitt brev, att hans ansträngningar hädanefter skulle inriktas på utplånandet av Serbien som politisk maktfaktor på Balkan. För att dryfta dokumenten kallade kejsaren rikskanslern v. Bethmann-Hollweg och Zimmermann till Potsdam. Senare tillkallades även preussiske krigsministern general v. Falkenhayn. Det är dessa överläggningar, som givit upphov

till ryktet om ett stort kronråd i Potsdam med deltagande av Tysklands och Österrikes ledande politiker och militärer, ett rykte, som först publicerades av den holländska tidningen *Nieuwe Rotterdamsche Courant* september 1914. I likhet med engelske Wienambassadören sir Maurice de Bunsen betvivlar Rumbold, att detta möte ägt rum. Det skulle varit svårt att dölja närvaron i Potsdam av de ledande österrikarna vid en tidpunkt, då de borde närvarit vid Frans Ferdinands begravning i Wien. Om Potsdamförhandlingarna berättar Bethmann i sina memoirer, att kejsaren ej gjorde sig några illusioner om faran för Österrike av den storserbiska propagandan, men att det icke tillkom Tyskland att ge Österrike råd. Den österrikisk-serbiska konflikten måste lokaliseras, men Tyskland måste i farans stund stödja Österrike. Bethmann instämde i kejsarens åsikter. Rumbold skriver härom, att varken kejsaren eller Bethmann tyckas ha insett, att de genom att ge Österrike fria händer gjorde sitt bästa för att provocera den internationella konflikt de sökte undgå. Den 6 juli anträdde kejsaren sin sedvanliga Norgekryssning. Han besvarade 14 juli kejsar Frans Josefs brev och utlovade honom sitt fulla stöd, vad som än komme att hända.

7 juli hölls i Wien ett kronråd för att bestämma Donaumonarkiens politik mot Serbien. Majoriteten anslöt sig till Berehtolds ståndpunkt, att man skulle tillstå Serbien oantagbara krav, vilkas förkastande skulle bereda väg för en radikal militär lösning. Endast Ungerns konseljpresident greve Tisza ville nöja sig med att framställa konkreta krav. 11 juli meddelade tyske Wienambassadören v. Tschirschky, att Österrikes främsta krav komme att bli, att Serbiens konung i en offentlig proklamation förklarade, att Serbien tog avstånd från den storserbiska politiken, och att ett organ för österrikiska regeringen skulle övervaka deklARATIONENS iakttagande. Tidsfristen för svars avgivande skulle bli 48 timmar. För att förhindra fransk-ryska överläggningar skulle noten icke överlämnas under president Poincarés besök i Petersburg. I sin helhet kom Österrikes not tyska utrikesdepartementet tillhanda på e. m. 22 juli, 24 timmar innan den överlämnades i Belgrad den 23. Trots detta telegraferade utrikesminister v. Jagow 23 juli kl. 4 e. m. till Londonambassadören furst Liehnowsky, att Tyskland ej kände Österrikes krav.

Juli 1914 var värmen tryckande i Berlin. Rumbold skriver, att den fysiska atmosfären var symbolisk för den politiska. Det var tydligt, att en allvarlig aktion förbereddes. Han rapporterade

den 11, att en viss lättnad dock inträtt i Tyskland, sedan det blivit känt, att Österrike ämnade avvakta utredningen om Sarajevomordet. 6 juli hade Jagow återvänt till Berlin från sin bröllopsresa. Hans syn på läget framgår bäst av hans privatbrev till Lichnowsky den 18 juli. Jagow framhåller här, att Tyskland var väl medvetet om Österrikes vacklande stormaktsställning, men att det dock måste bevara det som allierad i brist på bättre bundsförvanter. Tyskland måste söka lokalisera konflikten, vilket främst komme att bero på Rysslands hållning. Om Tyskland nu hindrade Österrikes politiska rehabilitering, komme dettas inre upplösning att påskyndas. 21 juli hade Rumbold ett samtal med Jagow, som betonade, att eftersom det rörde sig om en lokal österrikisk-serbisk konflikt, Tyskland ej sökt påverka Österrike. Biträdande understatssekreteraren i Foreign Office Eyre Crowe anmärkte till Rumbolds telegram om detta samtal, att Tyskland tydligen ej trodde på någon verklig krigsfara. Han var även övertygad om att Tyskland kände Österrikes krav och utlovat sin hjälp, om komplikationer skulle uppstå. Rysslands troliga hållning fick man i Berlin veta genom ett telegram, som ankom dit den 23 juli och vari Petersburgsambassadören greve v. Pourtalès redogjorde för ett samtal med utrikesminister Sasonow den 21. Sasonow yttrade sig härunder bittert om Österrikes politik och inskräppte, att Ryssland ej kunde finna sig i Serbiens förödmjukelse.

Fredagen 24 juli publicerades Österrikes ultimatum till Serbien. Tyska pressen uttryckte sitt gillande och framhöll, att om konflikten ej kunde lokaliseras, Tyskland vore berett stödja Österrike med vapenmakt. Då Rumbold träffade franske ambassadören Jules Cambon, yttrade denne: »Eh bien, qu'en dites vous? C'est la guerre, n'est-ce pas?» De voro överens om att kraven på österrikiska ämbetsmäns medverkan vid den storserbiska rörelsens undertryckande samt avskedandet av misstänkta serbiska officerare och ämbetsmän voro omöjliga för en suverän stat att acceptera. Cambon var övertygad om att Österrikes ultimatum med avsikt överlämnats sedan Poincaré lämnat Petersburg. Han visade Rumbold ett telegram från franske Wienambassadören Dumaine, enligt vilket Österrike vid ett serbiskt avslag vore berett handla med 8 armékårer. Cambon begav sig därpå till Jagow, som förklarade, att Tyskland icke på förhand känt till Österrikes krav, som han fann för hårda. Då Cambon betonade omöjligheten av konfliktens lokalisering, genmälte Jagow, att Ententen borde verka modererande i Belgrad. Cambons motfråga, om icke Tyskland i sin tur

kunde moderera Österrike, besvarades av Jagow med att det berodde på omständigheterna. Efter återkomsten från Jagow yttrade Cambon till Rumbold, att Tyskland och Österrike bedrevo ett farligt bluffspel.

Även i Ryssland såg man allvarligt på det läge, Österrikes ultimatum skapat. Sasonow yttrade till engelske Petersburgsambasadoren sir George Buchanan, att Ryssland troligen måste mobilisera. Då han och franske Petersburgsambassadören Paléologue sökte förmå Buchanan förklara, att England ställde sig solidariskt med Ryssland och Frankrike, yttrade Buchanan, att han trodde att Grey vore beredd att i Berlin och Wien framhålla faran för Europas fred av en österrikisk attack på Serbien. Eyre Crowe antecknade till denna Buchanans depesch, att det gällde en strid mellan Tyskland, som eftersträvade politisk diktatur i Europa, och de makter som önskade bevara individuell frihet. Rumbold skriver, att denna Crowes anteckning likaväl skulle kunna tillämpas på läget i Europa 1938—1939. På natten fick han ett telegram från Grey, som meddelade, att Liehnowsky överlämnat ett memorandum uttryckande Tysklands önskan om konfliktens lokalisering. Rumbold fick instruktioner att föreslå Jagow, att de fyra icke direkt intresserade stormakterna Tyskland, England, Frankrike och Italien skulle interвенера i Wien och Petersburg, om förhållandet mellan Österrike och Ryssland bleve hotande. Österrike skulle förmås avstå från en brådstörtad aktion och på så sätt tid vinnas.

Lördagen 25 juli kl. 12 f. m. framlade Rumbold Greys ovan nämnda förslag för Jagow. Denne meddelade, att Tschirschky fått instruktioner att föreslå Berchtold, att tidsfristen för Österrikes ultimatum utsträcktes. Då Berchtold befann sig i Ischl, fruktade Jagow dock att dröjsmål skulle uppstå. Han medgav, att Österrike önskade ge Serbien en läxa men också att detta ej kunde acceptera vissa av kraven. Berchtold hade meddelat Rysslands chargé d'affaires i Wien, att Österrike icke önskade annektera serbiskt territorium. Om det bleve nödvändigt, förklarade sig Jagow beredd stödja Greys förslag om en fyrmaktsintervention. Rumbold frågade därpå rakt på sak, om Jagow på förhand känt innehållet i Österrikes ultimatum. Då Jagow nekade, yttrade Rumbold: »Then, what it amounts to is that you gave the Austrians a blank cheque?», vilken fråga obehagligt berörde honom. I samband med sin redogörelse för detta samtal diskuterar Rumbold frågan om Tyskland på förhand känt innehållet i Österrikes not och påpekar bl. a.,

att Tirpitz i sina memoirer skriver, att Bethmann redan den 13 juli kände Österrikes viktigaste krav.

I London fortsatte Grey sina medlingsförsök. Vid 6-tiden på em. mottog Rumbold från Grey ett telegram med underrättelse, att han åter för Lichnowsky föreslagit de fyra makternas medling. I ett privattelegram till Jagow betecknade Lichnowsky Greys medlingsförslag som enda chansen att undvika ett världskrig. Själv telegraferade Rumbold på kvällen, att han erfarit, att österrikiska berlinambassaden ansåg konfliktens lokalisering bero på om Ryssland och Frankrike kunde påräkna Englands hjälp. Ungefär samtidigt som Rumbold avfattade detta telegram, rapporterade Buchanan ett samtal, han på em. haft med Sasonow och Paléologue. Dessa båda voro överens om att det var för sent att intervensera i Belgrad. Sasonow meddelade, att ett ministerråd under tsarens ordförandeskap på morgonen sanktionerat en kejsarlig ukas om mobilisering av 1,100,000 man att offentliggöras när Sasonow ansåg lämpligt. Buchanan framförde då en profetisk varning att om Ryssland mobiliserade, Tyskland skulle förklara krig, men Sasonow genmälte, att Ryssland, ehuru det icke önskade framkalla en konflikt, ej kunde låta Österrike krossa Serbien. — På kvällen föll avgörandet i Belgrad, 5.45 em. överlämnades Serbiens svar, som i allt väsentligt tillmötesgick Österrikes krav, men Österrikes minister baron Giesl gav sig knappt tid att läsa det utan lämnade redan 6.30 em. Belgrad. I sin bok »The Eve of 1914» kritiserar Theodor Wolff skarpt Österrikes dröjsmål att publicera Serbiens svar — det skedde först den 27 — och framhåller, att tyska folket endast fick veta att Serbien avslagit Österrikes krav, att Giesl avrest och att stor entusiasm rådde i Wien. På så sätt stegrades tyska folkets känslor, medan sanningen om Serbiens svar fördoldes.

Söndagen den 26 juli var den viktigaste händelsen Greys förslag om en fyrmaktskonferens i London mellan de ovannämnda fyra makterna. Alla militära förberedelser skulle under tiden inställas. Uppslaget kom från permanente understatssekreteraren sir Arthur Nicolson, som påpekade för Grey, att Jagow endast förmedlat hans tidigare förslag utan att acceptera det. Denna dag kom emellertid också de första underrättelserna om militära förberedelser. I ett privatbrev meddelade Lichnowsky Grey, att om Ryssland kallade in reserver, måste Tyskland följa exemplet. Vid ett personligt besök hos Nicolson meddelade han denne, att Tyskland kunde finna sig i en partiell rysk mobilisering, såsom i Kiev eller Odessa, men ej i en mot tyska gränsen riktad. Nicolson genmälte, att det främst

gällde att hindra aktiva militära operationer och skisserade därpå förslaget om en fyrmaktskonferens i London.

På fm. denna dag träffade Rumbold Zimmermann. I ett telegram till Grey redogjorde han dels för den tyska folkstämningen, dels för kejsarens på natten väntade återkomst. Zimmermann hade beklagat denna senare, vilket Rumbold ansåg bero på att Wilhelmsstrasse antingen icke förstod krisens allvar eller fruktade kejsarens störande inflytande. Kl. 7 em. meddelade Zimmermann Rumbold per telefon, att Tschirschky fått instruktioner att till Berchthold vidarebefordra Greys förhoppning om att Österrike skulle gynnsamt uppta Serbiens svar, om vars väsentliga innehåll England fått kännedom dagen förut. I en randanteckning betecknar Crowe detta som ett egendomligt sätt av Tyskland att behandla Greys förslag om att det skulle delta i en gemensam demarch i Wien. Tyskland var emellertid ännu övertygat om att konflikten kunde lokaliseras. Bunsen telegraferade, att Tschirschky till honom yttrat, att Ryssland skulle förhålla sig passivt, medan Österrike bestraffade Serbien. Nicolson anmärker om detta Tschirschkys språk: »Hur litet han förstår den verkliga situationen!» Även Bethmann trodde på konfliktens lokalisering, vilket han beordrade Lichnowsky meddela Grey. Som det var söndag, lyckades Lichnowsky icke träffa Grey. Senare på dagen träffade han dock Nicolson, som sade sig endast känna till en partiell rysk mobilisering långt från Tysklands gränser och framhöll, att Greys konferensförslag vore enda sättet undvika en allmän konflikt. Berlins hopp om lokalisering av konflikten betecknade han som en chimär. I sitt telegram om detta samtal med Nicolson varnade Lichnowsky sin regering att låta sig indragas i en konflikt, i vilken Tyskland hade intet att vinna och allt att förlora.

Måndagen 27 juli meddelades Serbiens svar stormakterna. Grey yttrade till Lichnowsky, att Serbiens tillmötesgående vore att tillskriva Rysslands modererande inflytande i Belgrad och att det nu krävdes moderation i Wien. Även kejsar Wilhelm, som nu återvänt från sin norska kryssning, fann Serbiens svar så tillmötesgående, att han fann varje grund till krig bortfallen. Men Tyskland å sin sida förkastade denna dag Greys förslag om en fyrmaktskonferens, vilket Frankrike och Italien redan accepterat. Jagow meddelade Goschen, som nu återvänt till sin post, att konferensen skulle bli liktydig med en skiljedomstol, som endast kunde sammankallas på Österrikes och Rysslands begäran. Han sade sig vilja avvakta de överläggningar, Sasonow ämnade inleda

med Berchtold. Sasonow hade också beslutit föreslå förhandlingar mellan Wien och Petersburg för att få Österrikes krav modifierade. Härom säger Nicolson, att det var svårt att komma underfund med Sasonow, som på tre dagar föreslagit tre olika förslag. Tyskland ville dock ännu hålla dörren öppen, ty Lichnowsky meddelade Grey, att det i princip accepterade de fyra makternas medling mellan Österrike och Ryssland. Grey svarade då, att Serbiens svar åtminstone skulle behandlas som diskussionsbasis och betonade allvaret i läget. Om ett krig utbröte, skulle det bli det hittills största. Lichnowsky rapporterade detta och tillade som sin övertygelse, att i ett krig Tyskland ej längre kunde räkna på Englands sympati, emedan man skulle anse, att Österrike visat bristande god vilja. Bethmann ingrep nu i Wien och telegraferade till Tschirschky att Tyskland, sedan det förkastat förslaget om en fyrmaktskonferens, ej också kunde förkasta Greys ovannämnda förslag att Serbiens svar skulle betraktas som diskussionsbasis. Tyskland skulle då framstå som den främste tillskyndaren av ett krig, medan det i stället måste framställa sig som tvingat in i detta. Rumbold skriver, att detta Bethmanns telegram ej vittnar om någon verklig fredsvilja utan främst visar hans strävan att frita Tyskland från skulden till en väntad konflagration. Tschirschky fick endast instruktioner att vidarebefordra Greys förslag till Berchtold utan att rekommendera dess antagande. Denna dag fick Österrike även en allvarlig varning från Ryssland, i det dess Wienambassadör Schebeko meddelade understatssekreteraren vid Ballhausplatz, att ett krig mot Serbien icke kunde lokaliseras. Men Österrike hade redan rivit alla broar bakom sig.

Tisdagen 28 juli 11 fm. telegraferades Österrikes krigsförklaring till serbiska utrikesministeriet. Under dagens lopp ingingo till Berlin och Wien underrättelser om mobilisering i Odessa och Kievs militärdistrikt. Trots allt detta meddelade Bethman Pourtalès, att Tyskland sökte förmå Österrike förklara för Ryssland ändamålet med och omfattningen av aktionen i Serbien. Bethmann, som särskilt var irriterad över det utmanande språk, som fördes av österrikiska Londonambassaden, började också tala allvar med Wien. Han telegraferade till Tschirschky, att fastän Österrike försäkrat Ryssland, att det ej tänkte på annektioner från Serbien, det lämnat Tyskland i ovisshet om sina avsikter. Ansvar för konfliktens utbredning måste läggas på Ryssland. Bethmanns slutsats var, att Ryssland borde vara tillfredsställt, om Österrike förklarade, att det endast ämnade behålla Belgrad som pant för uppfyllande av

sina krav. Han sände även ett cirkulärtelegram till Preussens representanter vid de tyska furstehoven, vari nödvändigheten för Österrike att göra slut på den storserbiska propagandan betonades. Tysklands intressen krävde, att det stödde Österrike, men det var av vikt, att Ryssland för hela världen kom att framstå som den skyldige, om ett allmänt krig utbröte. På Bethmanns förslag sände kejsar Wilhelm även ett telegram till tsar Nikolaus, varvid han brännmärkte den storserbiska propagandan, som lett till Sarajevomordet, och hävdade, att alla suveräner hade ett gemensamt intresse att straffa de skyldiga. Kejsaren framhöll dock, att han sökte förmå Österrike till samförstånd med Ryssland. Detta telegram korsade ett från tsar Nikolaus, som protesterade mot det skändliga (»ignoble») krig, som förklarats mot ett svagt land. Indignationen i Ryssland var enorm, och tsaren förutsåg, att han snart skall bli tvungen vidta extrema åtgärder, som komme att leda till krig. Han bad därför kejsaren hindra sin allierade att gå för långt. Men båda telegrammen kommo för sent för att påverka det läge, som uppstått genom Österrikes krigsförklaring mot Serbien. Sasonow förklarade för Buchanan, att Ryssland ej kunde nöja sig med att Österrike lovade respektera Serbiens integritet. Han ansåg, att situationens nyckel låg i Berlin, och att England vore bäst ägnat att påverka Tyskland. Ryske Parisambassadören Isvolski förklarade, att om England tidigare deklarerat sin solidaritet med Frankrike och Ryssland, Tyskland och Österrike skulle ha tvekat. Gentemot detta citerar Rumbold ett brev från Nicolson till Buchanan, som framhåller svårigheten för en engelsk regering, som måste ta hänsyn till allmänna opinionen, att på förhand göra bestämda åtaganden med hänsyn till framtida eventualiteter. England hade dock klargjort, att Tyskland och Österrike icke under alla förhållanden kunde påräkna dess neutralitet. Beslutet att hålla slagflottan samlad efter manövrernas slut hade offentligt kungjorts.

I sin framställning av händelserna 28 juli behandlar Rumbold även det brev, som prins Heinrich av Preussen denna dag sände sin broder kejsaren med redogörelse för det samtal, han 26 juli under sitt besök vid Cowesveckan haft med kung Georg i London. Enligt kejsaren hade konungen härvid utlovat Englands neutralitet i ett förestående krig, en illusion, som icke tycks ha delats av Bethmann. Times 30 juni 1938 innehåller emellertid ett referat av en artikel, som huset Hohenzollerns arkivarie, d:r Kurt Jagow, skrivit för julinumret av Berliner Monatshefte. Det framgår av

denna, att kejsaren fäst sig vid konungens ord »and shall remain neutral» utan att observera de närmast föregående »we shall try all we can to keep out of this». Det kan enligt d:r Jagow icke vara tal om något brutet kungaord.

Onsdagen 29 juli betecknar Rumbold som krisens avgörande dag. Ryssland mobiliserade, medan Tyskland sökte utverka sig Englands neutralitet och tyske ministern i Bryssel fick instruktioner att inom 24 timmar förvissa sig om huruvida Belgien komme att motsätta sig en tysk genommarsch i avsikt att förekomma en påstådd dylik avsikt från Frankrikes sida. De första skotten föllo denna dag vid Belgrad. Försöken att hindra en europeisk konflagration fortsattes dock. Då Sasonow telegraferat till London, att Österrikes krigsförklaring mot Serbien omöjliggjort direkta förhandlingar med Österrikes ambassadör i Petersburg, greve Szápáryi, tog på hans begäran Grey ledningen för att söka stoppa Österrikes militära operationer. Han hade denna dag två samtal med Lichnowsky och påpekade, att enda sättet att hindra ett allmänt krig vore att Österrike, medan det behöll det ockuperade serbiska området som pant, lovade stoppa sin frammarsch, medan stormakterna medlade. Den mest betydande konferensen mellan Grey och Lichnowsky ägde rum på em. Grey uttalade här en tydlig varning, att i ett allmänt europeiskt krig England ej kunde bli neutralt. Lichnowskys telegram med denna varning försågs av kejsar Wilhelm med en temperamentsfull randanmärkning om engelsmannens »Krämergesindel».

Det var emellertid Rysslands militära åtgärder, som skulle bli avgörande för utvecklingen denna dag. På em. fäste österrikiske generalstabschefen Berlins uppmärksamhet på Rysslands militära förberedelser och framhöll, att det för Österrike var nödvändigt att få veta, om det kunde koncentrera hela sin armé eller måste avdela stora styrkor mot Ryssland. Bethmann uppdrog då åt Pourtalès att meddela Sasonow, att om Ryssland fortsatte sina mobiliseringsåtgärder, måste Tyskland följa exemplet, och då vore ett europeiskt krig oundvikligt. Härmed kommer Rumbold in på frågan om den ryska mobiliseringen, som ju på tyskt håll betecknats som krigets direkta orsak. Han bygger sin framställning dels på handlingarna i processen mot den ryske krigsministern general Suchomlinov september 1917, dels på ett memorandum av Buchanan 15 september s. å. Vid middagstiden beslöts partiell mobilisering mot Österrike. Sasonow yttrade dock till Szápáryi, att detta endast avsåg att skapa ett tillstånd av väpnad neutralitet. Men

då Pourtalès vid ett besök hos Sasonow mellan 1 och 2 em. fick veta detta beslut, pekade han på de farliga konsekvenserna av det. Suchomlinow och generalstabschefen Janusjkjevitj vidtogo nu utan tsarens vetskap hemliga förberedelser för allmän mobilisering. Vid 7-tiden em. utförde Pourtalès Bethmanns ovannämnda uppdrag hos Sasonow, som nu började anse kriget oundvikligt och anslöt sig till generalernas krav på allmän mobilisering, vilket tsaren motvilligt biföll. Under kvällens lopp anlände emellertid ett av kejsar Wilhelm 6.30 em. avsänt telegram, och då uttrycken i detta avveko från Pourtalés hotande språk, befallde tsaren Suchomlinow kontramandera den två eller tre timmar tidigare auktoriserade ordern om allmän mobilisering. Krigsministern framhöll de tekniska svårigheterna härför men måste dock böja sig. De två generalerna läto dock sina förberedelser fortgå, och nästa dag hade demobiliseringen upphört att vara en praktisk realitet.

Medan detta försiggick i Petersburg, höll kejsar Wilhelm i Potsdam mellan 8 och 11 em. ett kronråd, i vilket hans främsta politiska och militära rådgivare deltog. Rumbold anser föga tvivel föreligga, att man här beslöt mobilisering, vilket betydde krig. Lichnowskys telegram med Greys varning, som avsändes från London 6.39 em., hade anlant till Auswärtiges Amt 9.12 em. men kan icke ha dechiffrerats i tid för att beaktas av kronrådet, som däremot hade tillgång till ett telegram från tsar Nikolaus med förslag om den österrikisk-serbiska tvistens hänskjutande till Haagdomstolen; detta telegram nådde palatset i Potsdam 8.42 em. Efter återkomsten från Potsdam framställde Bethmann hos Goschen en enträgen begäran om Englands neutralitet i ett förestående krig. Tyskland vore berett att även efter en seger respektera Frankrikes integritet. Det garanterade Hollands neutralitet, varemot Bethmann antydde, att Tyskland kunde bli tvunget kränka Belgiens. Goschen svarade emellertid, att han trodde att Grey önskade bevara full handlingsfrihet. Samtidigt fick tyske ministern i Bryssel ovannämnda instruktioner. Han skulle emellertid utföra sitt uppdrag först efter ytterligare direktiv från Berlin.

Torsdagen 30 juli 2 fm. hade Pourtalès ett dramatiskt samtal med Sasonow, för vilket han redogör i tre telegram. Enligt Buchanan bröt Pourtalès, då han såg att kriget var oundvikligt, ned fullständigt och bad Sasonow göra ett sista förslag, som kunde avvärja katastrofen. Sasonow föreslog då, att om Österrike i sitt ultimatum till Serbien strök de punkter, som trädde Serbiens

suveränitetsrättigheter för nära, Ryssland lovade stoppa alla militära förberedelser. Jagow ansåg emellertid detta förslag opraktiskt och Grey modifierade det därhän, att om Österrike efter att ha ockuperat Belgrad vore berett hejda sin frammarsch, Ryssland förband sig avbryta sina militära förberedelser. Sasonow modifierade förslaget ännu en gång. Det gick nu ut på, att om Österrike förband sig att stoppa sin frammarsch och tillät stormakterna undersöka dess krav på gottgörelse, som icke fingo träda Serbiens suveränitet för nära, Ryssland förpliktade sig iaktta en avvaktande hållning. Men detta koncilianta förslag förvanskades, då Bethmann befordrade det till Tschirschky. Det hette, att Österrike skulle diktera sina villkor för Serbien efter Belgrads ockupation och rekommenderade medlingens antagande på dessa ärofulla villkor. Bethmann meddelade samtidigt Tschirschky Lichnowskys telegram av den 29 med Greys varning och betonade, att om Österrike avböjde alla medlingsförslag, stode det och Tyskland inför ett världskrig med England bland motståndarna och utan att kunna påräkna Italiens och Rumäniens hjälp. Tyska regeringen bad därför enträget den österrikiska acceptera den föreslagna medlingen. I ett senare telegram bad Bethmann Tschirschky för Berchtold framhålla nödvändigheten för Österrike att återuppta förhandlingarna med Ryssland och betonade, att Tyskland visserligen vore berett stödja Österrike men vägrade att låta sig lätt-sinnigt indras i ett världskrig. Detta var enda gången Tyskland verkligen talade allvar i Wien, och då framfördes medlingsförslaget i förvanskat skick. Österrikes svar avgavs dagen därpå, ungefär samtidigt med att dess allmänna mobilisering proklamerades. Det accepterade visserligen i princip Greys förslag men uppställde som villkor, dels att operationerna mot Serbien skulle fortgå, dels att den ryska mobiliseringen skulle inställas. Inget bevis finnes för att Österrikes svar av Berlin vidarebefordrades till London. Det hade i varje fall icke varit acceptabelt för Ryssland.

På em., mellan 5 och 7, gav Bethmann en exposé över läget inför den preussiska regeringen. Han framhöll, att kejsaren sökt åstadkomma samförstånd mellan Österrike och Ryssland. Bethmann hänvisade till Greys sista förslag, på vilket Österrike ännu ej svarat. Han medgav, att alla regeringar, inklusive den ryska, voro fredsvänliga liksom folkens stora massa. Tyskland och England hade sökt hindra ett krig, men Rysslands mobilisering hade hämmat deras aktion. Italiens hållning var oklar, medan intet hopp fanns om Englands neutralitet. Krigs- och marinministrarna

Falkenhayn och Tirpitz yrkade på proklamerande av »krigsfara», vilket dock Bethmann motsatte sig, då det skulle betytt mobilisering och därmed krig. Rumbold anför flera andra bevis för att Bethmann denna dag uppgivit hoppet om Englands neutralitet. Jagow yttrade till Goschen, att om Lichnowskys telegram med Greys varning kommit tidigare, Bethmann icke skulle yttrat sig till Goschen som han gjort kvällen förut.

Då Rumbold vid 2-tiden denna em. återvände till ambassaden genom Brandenburger Tor, hörde han tidningspojckarna ropa: »Extraupplaga av Lokal-Anzeiger! Mobilisering!» Redan en timme senare dementerade emellertid Wilhelmsstrasse uppgiften om mobilisering och beordrade tidningsexemplarens konfiskering och förstöring. Man har diskuterat, om denna Lokal-Anzeigers falska uppgift påverkat det ryska beslutet om mobilisering, som denna em. kl. 4 undertecknades av tsaren i ministerrådet. Rumbold anser, att nyheten nådde Petersburg för sent för att ha någon inverkan; som förut framhållits, var den ryska mobiliseringen dessutom hemligen i gång redan den 29 juli. Jules Cambon telegraferade på em., att kronrådet i Potsdam kvällen förut, som beslöt mobilisering, förklarade förberedelserna för Lokal-Anzeigers extraupplaga, men att av olika skäl (Englands deklaration om sin handlingsfrihet, telegramväxlingen mellan kejsaren och tsaren) de allvarliga åtgärder som beslutits suspenderats. I »The Eve of 1914» har Theodor Wolff utförligt utrett frågan om Lokal-Anzeigers extraupplaga. Han kommer till resultatet, att nyheten nådde Petersburg en timme efter mobiliseringsorderns undertecknande 4 em.

Fredagsmorgonen 31 juli överlämnade Goschen till Bethmann Greys svar på dennes vädjan kvällen den 29 om Englands neutralitet. England förklarade, att det icke lugnt kunde åse Frankrikes krossande eller köpslå om Belgiens neutralitet. Goschen fann Bethmann helt upptagen av rapporter om ryska krigsåtgärder vid tyska gränsen. Han åberopade sina medlingsaktioner i Wien men framhöll, att om Ryssland mobiliserade mot Tyskland, bleve han och kejsaren tvungna att kanske redan samma dag vidta något mycket allvarligt steg. Crowe anmärker härtill, att tyskarna sökte kasta skulden för den militära spänningen på Ryssland, medan de själva faktiskt vidtagit omfattande förberedelser. Under tiden hade Grey framlagt ett förslag, som skulle bli hans sista. Det byggde på ett uppslag av italienske utrikesministern markis San Giuliano och gick ut på en medling av Tyskland, England, Frankrike och Italien. Serbiens integritet skulle dock respekteras. Goschen fick

instruktioner framhålla, att om Tyskland fick något rimligt förslag framlagt, som visade dess och Österrikes fredsvilja, och detta förkastades av Frankrike och Ryssland, England fritog sig från följderna. Förslaget avsändes från London telegrafiskt 2.45 em. och framfördes av Goschen till Jagow sent på natten. Jagow visade sig sympatiskt stämd mot det men framhöll, att Tyskland först måste avvakta svar på det ultimatum, det denna em. avsänt till Ryssland med krav på att det inom 12 timmar demobiliserade. Goschen återvände deprimerad till ambassaden, övertygad om att Jagow anat Rysslands svar. I själva verket hade också avgörandet övergått till militärmyndigheterna. Tidigt denna em. hade »Zustand drohender Kriegsgefahr» proklamerats; enligt vad Jagow på em. yttrat till Goschen, komme mobilisering nästan omedelbart att följa. Rumbold gör här några reflektioner över Österrikes och Tysklands politik. Trots den ryska mobiliseringen var Österrike berett fortsätta förhandlingarna med Ryssland, vilket Berchtold dagen förut meddelat Schebeko, medan Tyskland avvisat alla medlingsförslag utom Greys av den 30 juli, som det framförde till Wien i förvanskad form. Jules Cambon telegraferade 1 augusti, att Tysklands ultimatum, som avgavs när enighet tycktes nådd mellan Wien och Petersburg, var typiskt för dess krigspolitik.

Allteftersom krisen skärptes ökades Frankrikes krav på England. Grey framhöll för franske Londonambassadören Paul Cambon, att England ej förespeglat Tyskland, att det ämnade bli neutralt, men att det icke kunde ge Frankrike någon garanti. Bevarandet av Belgiens neutralitet komme att bli en betydelsefull om också icke avgörande faktor för Englands hållning. Cambon uttryckte sin besvikelse och betonade Englands intresse av att Frankrike ej krossades. Men Grey vägrade ånyo lämna någon garanti. En randanmärkning av Nicolson och ett memorandum av Crowe denna dag visa dock, att dessa båda voro övertygade om nödvändigheten för England att stödja Frankrike. På em. riktade Grey till Tyskland och Frankrike en förfrågan, om de voro beredda att respektera Belgiens neutralitet. Frankrike svarade klart jakande. Tyskland åter meddelade, att ett bestämt svar skulle röja dess fälttågsplan för ett eventuellt krig. Detta Jagows svar meddelades av Goschen i ett telegram 1 augusti 2 fm. Den tyska fälttågsplanen röjdes redan 1 augusti, då tyska trupper ryckte in i Luxemburg. Ett cirkulärtelegram 31 juli från belgiske utrikesministern Davignon till ministrarna i Berlin, London och Paris är av intresse. Det erinrade om att Bethmann 1911 avböjt en belgisk begäran om att han

i riksdagen skulle avge en offentlig förklaring om Belgiens neutralitet med motiveringen, att en sådan skulle försvaga Tysklands militära ställning i förhållande till Frankrike. Som synes föreligger en viss likhet mellan Bethmanns förklaring 1911 och Jagows 1914 rörande ett offentligt avslöjande av Tysklands militära planer, vilka som bekant innefattade en kränkning av Belgiens neutralitet.

Kl. 3.30 em. uppdrog Bethmann telegrafiskt åt de tyska Petersburgs- och Parisambassadörerna att i resp. huvudstäder överlämna noter, som voro liktydiga med ultimata. Ryssland beordrades att inom 12 timmar inställa alla mobiliseringsåtgärder mot Tyskland och Österrike samt Frankrike att inom 18 timmar deklarerera, om det ämnade bli neutralt eller ej under ett tyskt-ryskt krig. I telegrammet till Parisambassadören baron v. Schön tillades, att tysk mobilisering oundvikligt betydde krig. I en konfidentiell paragraf meddelade Bethmann, att om Frankrike mot förmodan förklarade sig neutralt, det som garanti skulle överlämna fästningarna Toul och Verdun. Pourtalès utförde sitt uppdrag vid midnatt 31 juli och Schön kl. 7 em. Ryssland avgav inte svar, medan Frankrikes dagen därpå avgivna gick ut på, att det skulle göra vad dess intressen krävde. Förslaget om överlämnande av Toul och Verdun, som om det offentliggjorts måst öppna engelska regeringens ögon, blev Schön aldrig i tillfälle framföra till konseljpresidenten och utrikesministern Viviani.

Ännu lördagen *1 augusti* hoppades Grey kunna rädda situationen. Österrikes Londonambassadör greve Mensdorff meddelade honom vid ett besök, som måste ägt rum sedan nyheten om Tysklands ultimatum till Ryssland blivit känd, att Österrike vore villigt förhandla med Ryssland, och i Petersburg framhöll Szápáryi för Sasonow, att han ej kände till verkan i Wien av den ryska mobiliseringen, men att Berehtold vore beredd fortsätta förhandlingarna med Ryssland, vilket Szápáryi betecknade som bevis på Österrikes goda vilja. Grey telegraferade till Goschen Sasonows nya förslag av 31 juli, i stort sett identiskt med hans föregående, och hoppades att ingen stormakt skulle öppna fientligheter, förrän det provats. Buchanan framförde kl. 11 em. till tsaren en personlig vädjan från konung Georg att göra ytterligare ansträngningar för att undvika den hotande katastrofen. Men alla dessa ansträngningar kommo för sent, ty kl. 7 em. hade Pourtalès till Sasonow överlämnat Tysklands krigsförklaring, sedan kl. 5 em. tysk mobilisering proklamerats. Rumbold invänder gentemot den tyska notens påstående, att Tyskland måste vidtaga motåtgärder mot den ryska

mobiliseringen, att Ryssland skulle kunna åberopa samma skäl. Dess mobilisering försiggick långsammare, och Tysklands militära förberedelser voro längre framskridna än som syntes på ytan. Den ryska mobiliseringen hade olika verkan på Tyskland och Österrike: det förra ställde saken på sin spets, det senare visade ökad förhandlingsvillighet.

Lichnowsky gjorde sig denna dag skyldig till ett missförstånd, som kunnat få stora följder. Han telegraferade på morgonen, att han jakande besvarat en fråga av Grey, om han kunde deklarerera, att Tyskland icke ämnade angripa Frankrike, om detta bleve neutralt i ett tyskt-ryskt krig. 3 timmar senare telegraferade han, att Grey vid dagens kabinettsmöte ämnade framlägga förslag om Englands neutralitet även i ett tyskt-ryskt och ett tyskt-franskt krig. Kejsaren accepterade telegrafiskt det föregivna erbjudandet om fransk neutralitet under engelsk garanti, och Bethmann meddelade London, att de tyska trupperna ej skulle överskrida franska gränsen före 7 em. 3 augusti. Theodor Wolff berättar, att han denna dag i Auswärtiges Amt mötte Jagow med belåten min svängande ett papper i handen, varpå han och Bethmann åkte till slottet. Senare träffade han Zimmermann, som yttrade, att England tycktes komma att stå utanför. Kejsaren, som hoppades att åtminstone kriget mot Frankrike skulle utebli, sökte förmå Moltke att dirigera arméns huvudmassa mot Ryssland i stället för mot Frankrike, och då han av tekniska skäl gjorde invändningar, yttrade kejsaren enligt Wolff: »Er farbror skulle givit mig ett annat svar.» Senare på dagen telegraferade emellertid Lichnowsky, att det icke förelåg något engelskt neutralitetslöfte. På em. hade Grey till honom yttrat, att Tysklands svar angående Belgiens neutralitet gjort ett dåligt intryck i England, och Lichnowskys fråga, om England ville lova förbli neutralt, ifall Belgiens neutralitet respekterades, besvarades av Grey med en hänvisning till nödvändigheten av handlingsfrihet. Många år efteråt berättade Brüning för Rumbold, att han som rikskansler låtit krigsministeriet undersöka, om det fanns några papper som visade, att generalstaben i sista stund tänkt ändra fälttågsplanen och dirigera arméns huvudstyrka mot Ryssland. Inga papper anträffades emellertid, och Brüning hade intrycket, att generalstaben förstört många dokument från denna tid.

Söndagsmorgonen 2 augusti meddelade Jagow Goschen, att emedan ryska trupper överskridit tyska gränsen, Tyskland och Ryssland befunno sig i krig med varandra. Bethmann uppmanade nu

Österrike att anfälla Ryssland, men dess krigsförklaring avgavs först 5 augusti. Även Italien uppmanades uppfylla sin förbundsplikt men förklarade, att casus foederis ej inträtt, emedan det var fråga om ett anfallskrig. I Konstantinopel undertecknades en tysk-turkisk allianstraktat. 7.30 em. överlämnade tyske ministern i Bryssel ett ultimatum med 12 timmars frist, vari belgiska regeringen tillfrågades, om den vore beredd iaktta en välvillig neutralitet mot en tysk inmarsch, vilket ultimatum Belgien dagen därpå avskog med hänvisning till sina neutralitetsplikter. Mot England undvek dock Tyskland ännu fientliga åtgärder. Lichnowsky telegraferade på morgonen, att Englands neutralitet komme att bero på om Tyskland respekterade Belgiens territorium. I ett 1.25 em. avsänt telegram meddelade han, att han före det engelska kabinettmötet träffat premierminister Asquith, som med tårar i ögonen förklarade ett tyskt-engelskt krig otänkbart. Efter kabinettmötet meddelade dock Grey Paul Cambon, att engelska regeringen lovat den franska allt det skydd engelska flottan förmådde, om tyska flottan genom Kanalen eller Nordsjön företog fientliga handlingar mot Frankrikes kuster eller sjöfart. Härmed var England partiellt engagerat i konflikten.

Då Rumbold denna dag efter middagen satt i ambassadens salong, fick han ett meddelande från Manchester Guardians korrespondent, att chefen för Auswärtiges Amts politiska avdelning Wilhelm Stumm meddelat honom, korrespondenten, att han skulle få tillstånd lämna Berlin med ambassadens tåg, om krig utbröte. På Goschens begäran begav sig Rumbold till Wilhelmsstrasse för att begära en förklaring. Kl. 10 em. träffade han där Zimmermann, som han frågade rakt på sak, om Tyskland räknade med krig mot England. Zimmermann förnekade detta kategoriskt och sände efter Stumm, som emellertid ej anträffades i departementet. Budet lämnade samtidigt Zimmermann ett telegram från kommandanten i Metz, som meddelade, att en fransk läkare skjutits dagen förut, emedan han sökt förgifta källorna i Metz' förstad Montsigny med kolerabaciller. Efter återkomsten till ambassaden meddelade Rumbold Goschen innehållet i telegrammet från Metz, mot vilket han ställde sig skeptisk. I en randanmärkning dagen därpå betecknade Stumm uppgiften om förgiftandet av källan i Metz som en »Tatarennachricht» (sannolik, ehuru uppdiktad nyhet).

Måndagen 3 augusti sände Bethmann ett cirkulärtelegram till Tysklands ministrar i de neutrala huvudstäderna, vari han sökte rättfärdiga invasionen i Belgien med nödvändigheten att före-

komma Frankrike. Han skrev även kl. 10 fm. till Goschen och bad honom vidarebefordra ett meddelande om att franska trupper överskridit tyska gränsen och att franska flygare dagen förut bombarderat järnvägar nära Karlsruhe och Nürnberg. Goschens telegram med detta meddelande inlämnades till telegrafstationen i Berlin 11 fm. men är i British Documents angivet som avsänt från Berlin 4.10 em. Då man på engelska ambassaden fått höra, att detta och andra telegram kvarhållits, begav sig Rumbold 2 em. till Auswärtiges Amt, där han träffade legationsrådet greve Mirbach, den senare i Moskva 1918 mördade tyske ambassadören. Rumbold beklagade sig över att de tyska militärmyndigheterna kvarhållit telegrammen, varöver Mirbach blev mycket förvirrad. Det var de ovannämnda, senare som oriktiga befunna franska gränskränkningarna, som officiellt motiverade Tysklands kl. 6 em. i Paris överlämnade krigsförklaring. I sin bok frågar Theodor Wolff, varför det alltid var Tyskland, som avgav krigsförklaringarna. Både Tirpitz, Falkenhayn och Moltke voro motståndare till att Tyskland tog initiativet härvidlag. Den pådrivande har snarast varit Bethmann. Albert Ballin, Hamburg-Amerikalinjens chef, berättade för Wolff, att Bethmann på hans fråga, varför han var så angelägen om krigsförklaringen mot Ryssland, svarat: »Annars får jag icke socialdemokraterna med mig.» — På em. höll Grey sitt berömda underhustal, i vilket han tillkännagav beslutet att försvara franska kusten mot tyska flottan och betecknade det som en hedersplikt för England att försvara Belgiens neutralitet. Talet analyseras av Gooch i boken »Before the War». Trots Greys tal trodde Liehnowsky fortfarande, att England skulle bevara neutraliteten. Först dagen därpå ändrade han sig.

Tisdagen *4 augusti* på morgonen kom endast ett telegram från Foreign Office till engelska Berlinambassaden, som instruerades att kräva frigivandet av några engelska fartyg, som tyskarna kvarhållit i Hamburg, Cuxhaven m. fl. hamnar. Efter lunch begav sig Rumbold till Jules Cambon, som genast yttrade: »Ecoutez, je ne trouve pas que vous agissiez en gentilshommes.» Rumbold förklarade emellertid, att för att samla parlamentet och allmänna opinionen bakom engelska regeringen behövdes en konkret krigsorsak såsom kränkningen av Belgiens neutralitet. Efterhand blev Cambon, som stod i begrepp att lämna Berlin, vänligare. Han klagade över de tyska myndigheternas dåliga behandling av honom, en behandling, som fortsattes under hans hemresa genom Danmark. Efter återkomsten till ambassaden fann Rumbold, att

ett telegram från London just anlönt. Det meddelade, att kung Albert av Belgien vädjat till konung Georg av England om hjälp vid försvaret av Belgiens neutralitet. Telegrammet hade avsänts 9.30 fm. men först anlönt 3 em. Goschen fick i uppdrag att protestera mot Tysklands kränkning av Belgiens neutralitet. Han begav sig till Jagow, som emellertid förklarade, att eftersom tyska trupper denna morgon övergått Belgiens gräns, dess neutralitet redan kränkts. Goschen redogjorde för sin aktion i en lång depesch 6 augusti, som nådde London först 19 augusti. Samtidigt hade tyska riksdagen samlats kl. 3 em., varvid Bethmann i ett stort tal sökte rättfärdiga neutralitetskränkningen med att nöden har ingen lag. Vid 6-tiden på em. anlände ett nytt telegram från Foreign Office, avsänt 2 em. Det var ett ultimatum till Tyskland, att om det före kl. 12 em. icke lovat respektera Belgiens neutralitet, England komme att vidtaga alla åtgärder i sin makt för att försvara denna. Med detta telegram begav sig Goschen till Jagow kl. 7 em. Jagow förklarade emellertid, att Tysklands säkerhet krävde en marsch genom Belgien. Goschen sade, att han då måste begära sina pass. Han begav sig senare till Bethmann, som han fann mycket upprörd. Det var under detta deras samtal, som Bethmann betecknade Belgiens neutralitet som »a scrap of paper». Rumbold avtrycker in extenso Goschens redogörelse för detta samtal. Goschens telegram inlämnades 9 em., men avsändes aldrig. I ett av Foreign Office 5 em. avsänt telegram, som aldrig nådde Berlin, hade Goschen fått instruktioner att erkänna mottagandet av ovannämnda 9.30 fm. och 2 em. avsända telegram. Londonregeringen hade alltså denna dag ingen underrättelse från Berlin om resultatet av den aktion, Goschen i dessa två telegram beordrats vidta. I samband med redogörelsen för detta Goschens och Bethmanns berömda samtal skriver Rumbold, att han ofta tillfrågats, vilket språk som därunder begagnades. Han är icke nöjd med sitt eget svar, att Bethmann talade engelska. Många år efteråt berättade dåvarande polske Londonambassadören Skirmunt för honom, att han träffat Goschen i London ungefär ett år efter krigsutbrottet, och Goschen meddelade då Skirmunt, att Bethmann omväxlande talade tyska, engelska och franska.

Vid halv 9-tiden, medan ambassadpersonalen intog sin middag, överlämnade betjäningen Berliner Tageblatts nyss utkomna löpsedel, som med stora bokstäver meddelade: »England förklarar Tyskland krig. Brittiske ambassadören har begärt sitt pass.» Tusentals flygblad spriddes snart över hela Berlin. En stor folkmassa

samlades utanför ambassaden, och stenar började hagla. Denna Berlinmobbens attack har beskrivits av ett ögonvittne, Daily Mails korrespondent Frederic W. Wile, i »The Assault». Rumbold telefonerade till greve Mirbach och bad honom sända ridande polis, och så småningom återställdes ordningen. Jagow framförde därefter personligen till Goschen sitt beklagande över det skedda, som han sade satt en outplånlig fläck på Berlins rykte. Dagen därpå sände även kejsaren sin adjutant till Goschen med ett budskap, vari även han beklagade det skedda. Torsdagen 6 augusti 7.30 fm. avreste engelska ambassadpersonalen från Lehrter Bahnhof. Hemresan ställdes över Hook van Holland, och på kvällen den 7 skedde ankomsten till Liverpool Street Station i London.

I ett kort kapitel sammanfattar Rumbold sina slutsatser. Han förnekar först, att England genom att tidigare tillkännage sin ställning kunnat förhindra krigsutbrottet. Grey varnade Lichnowsky allvarligt redan 29 juli, vilket synbarligen gjorde intryck på Bethmann. Vad beträffar Tyskland, förebrår Rumbold det först för att det gav Österrike en blankocheck och uppmuntrade det till aktion mot Serbien, även om detta skulle medföra Rysslands intervention. Det kände de oantagbara kraven i Österrikes ultimatum till Serbien men förnekade detta. Tyskland motsatte sig alla medlingsförsök mellan Österrike och Serbien; endast en gång talade det allvar till Wien. Det framlade ohederliga förslag för England och var berett att göra detsamma för Frankrike. Det kränkte Luxemburgs och Belgiens neutralitet, ehuru det bort veta, att den sistnämnda kränkningen komme att medföra Englands intervention. Slutligen tog det initiativet med krigsförklaringarna mot Ryssland och Frankrike. Tyska generalstaben var endast alltför redo att begagna vad den betraktade som det lämpligaste ögonblicket att börja ett krig. En tragedi var, att Tyskland ej ägde en enda verklig statsman. I motsats härtill höjde sig Grey över de utländska statsmän, som jämte honom hade att handlägga krisen. Han förkroppsligade det bästa i engelskt offentligt och privat liv.

Rumbold slutar sin bok med ett dokument av stor betydelse — den depesch, som han sände utrikesministern sir John Simon 26 april 1933, innan han själv lämnade ambassadörsposten i Berlin. I denna depesch sökte Rumbold analysera Hitlers evangelium och filosofi samt vad de förebådade för Europa. Han förutsäger militarismens återuppståndelse och att Mein Kampfs program är allvarligt menat och kommer att brutalt genomföras. En stor fara

hotade Europa inom en ej alltför avlägsen framtid. Hitlerregeringen befann sig dock ännu i ett övergångsstadium, påminnande om det, amiral v. Tirpitz skildrat i sina »Politische Dokumente», där det för Tyskland gällde att undvika en konflikt, tills tyska flottan blivit tillräckligt stark för att kunna trotsa England. Liksom då behövde Tyskland nu fred, tills det vunnit en sådan styrka, att ingen annan nation kunde hota det utan allvarliga förberedelser. Tyskland hade under mer än ett decennium lidit av mindervärdighetskomplex. Hitler hade befriat det från detta, men i stället hotade nationalismen — »the illegitimate offspring of patriotism by inferiority complex» — Europa med ett nytt utbrott.
